

РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМА

Теодозія БУДА

Copyright © 2009

Постановка проблеми. Регулювання зайнятості молоді має важливе значення для соціально-економічного розвитку будь-якої держави, особливо в умовах, коли стоїть завдання досягнути стійкого, довготривалого піднесення в усіх сферах суспільного життя. Залучення молоді до розвитку економіки та інших галузей суспільного виробництва – це шлях до забезпечення гідного існування не лише окремої людини, а й усієї держави. Тому дослідження проблеми *молодіжної зайнятості* в Україні потребує ретельного аналізу молоді як соціально-економічного поняття.

Полеміка між ученими з приводу визначення категорії “молодь”, критеріїв виділення особливої групи населення, що описується нею, триває досить довго. І це не дивно. Адже на сучасному етапі розвитку людства істотно розсунулись умовні соціально-психологічні межі молодості. З одного боку, процес акселерації досить прискорив фізичний, зокрема, статевий розвиток дітей і підлітків, який традиційно вважається нижньою межею юності, з іншого – ускладнення трудової й суспільно-політичної діяльності, в якій повинна брати участь людина, викликає подовження суспільно необхідного терміну підготовки до життя, зокрема збільшення періоду навчання, з яким асоціюється отримання соціального статусу. Сучасна молодь довше навчається у школі й, відповідно, пізніше починає самостійне трудове життя. Ускладнились й самі критерії соціальної зрілості. Початок самостійного трудового життя, завершення освіти та набуття стабільної професії, одержання політичних і громадянських прав, матеріальна незалежність від батьків, вступ у шлюб і народження першої дитини – усі ці події у своїй сукупності дають людині відчуття повної дорослості й відповідний соціальний статус, але відбуваються не одночасно, і сама їхня послідовність, символічне значення кожного з них не є однаковими у різних соціальних прошарках. Звідси й дискусійність хронологічних, абсолютних вікових меж:

нижню “межу” молоді різні автори встановлюють між 14 і 16, а верхню – між 25 і 30 роками й навіть пізніше.

Не менш важливим, ніж подовження періоду молодості, є ускладнення самого процесу соціалізації. Формування особистості молодої людини здійснюється на даному етапі під впливом декількох дещо автономних соціальних чинників, найважливішими з яких є родина, школа, спільноти однолітків (спеціальні молодіжні організації, які здебільшого скеровуються дорослими, різноманітні неформальні, стихійні групи й співтовариства), засоби масової комунікації. Вже сама множинність цих інститутів і засобів впливу дає особистості, котра формується, значно більший ступінь автономії від кожного з них окремо, ніж на попередніх етапах розвитку людства. Організація виховання й навчання молоді за віковою засадою (чого не було за середніх віків) посилює вікову гомогенність, сприяючи виробленню специфічної “молодіжної” самосвідомості й стилю життя (“субкультури”).

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальним та всезагальним для молоді є її входження до виробничо-трудова діяльності. Саме на цьому етапі свого життя молоді люди зіштовхуються з труднощами і потребують розуміння і допомоги як зі сторони старшого покоління, так і з боку держави. Водночас тривалі соціально-економічні трансформації на шляху до стабільного розвитку в Україні породили безліч нових і посилили дію старих соціальних проблем, зокрема пов’язаних із зайнятістю.

Зайнятість – це надзвичайно важливе явище соціально-економічного життя суспільства, що охоплює раціональне використання праці, забезпечення гідного рівня життя населення, задоволення потреб народного господарства у робочій силі з урахуванням її кількості та якості, втамування професійних настановлень працівників, що містить потребу у професійній

освіті й отриманні достатньої кваліфікації, соціальну підтримку у разі втрати роботи тощо. Отож зайнятість являє собою діяльність громадян, пов'язану із задоволенням їх особистих і суспільних потреб, яка не суперечить законодавству і приносить їм заробіток (трудовий дохід) [6, с. 1].

У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі є усталені дефініції термінів “зайнятість”, “повна зайнятість”, “ефективна (або продуктивна) зайнятість”, “ринок праці”, “ринок робочої сили”. Під зайнятістю взагалі варто розуміти участь населення у трудовій діяльності, охоплюючи навчання, службу в армії, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми й старими.

Одним з важливих методологічних понять у теорії зайнятості є термін “повна зайнятість”. З огляду на принципи добровільності праці, повна зайнятість у ринковій економіці означає не максимально можливе долучення до трудового процесу працездатного населення, а передусім достатність робочих місць для всіх добровільно бажаних працювати [2, с. 72]. Інше визначення: “повна зайнятість – це забезпеченість професійною працею, яка приносить дохід особистості й гідне існування їй та її родині” [1, с. 39]. Така зайнятість можлива тільки за ефективного використання персоналу на наявних робочих місцях. При цьому на ринку праці відсутнє циклічне безробіття, але зберігається його природний рівень, зумовлений фрикційним і структурним безробіттям [див. 3, с. 40–54; 177].

Таким чином, у процесі розгляду проблеми зайнятості щонайперше треба зупинитися на основних поняттях, що описують явище безробіття. Загальноприйнятою в сучасній економічній літературі є така типологізація безробіття: *циклічне, структурне, фрикційне*. Циклічне безробіття виникає у періоди спаду виробництва, під час економічних криз, коли відбувається масове руйнування підприємств, залпове скорочення кількості зайнятих. Фрикційне безробіття вказує на те, що люди перебувають у стані пошуку роботи, або її очікувань у найближчому майбутньому. Воно неминуче і якоюсь мірою бажане, тому що найчастіше пов'язане із завершенням низькооплачуваної і малопродуктивної роботи і переходом на більш привабливу і прибуткову. Остання не тільки забезпечує людям більш високі доходи, а й сприяє раціоналізації розподілу трудових ресурсів [3, с. 40–54]. Структурне безробіття спричинюється насамперед реструктуризацією

виробництва, за якої виникає зміна попиту на робочу силу різної кваліфікації [3, с. 40–54].

Істотне розходження між фрикційним і структурним безробіттям полягає в тому, “що у “фрикційних” безробітних є достатні трудові навички і їм легше знайти роботу, а “структурним” нерідко це складно зробити без додаткового перенавчання, а то й зміни місця проживання” [3, с. 40–54]. Окрім того, фрикційне безробіття носить короткотерміновий характер, структурне ж здебільшого – довготривале.

Трансформація економіки й пов'язані із цим процесом масштабні соціальні зміни в Україні й інших постсоціалістичних країнах призвели до того, що виникли нові види безробіття. Так, згідно із Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” у ст.1 подано трактування поняття “часткове безробіття”. Це – “змушене тимчасове скорочення нормальної або встановленої законодавством України тривалості робочого часу, перерва в одержанні заробітку або скорочення його розміру через тимчасове призупинення виробництва без припинення трудових відносин із причин економічного, технологічного, структурного характеру” [5, с. 1].

Ще одним ключовим поняттям під час аналізу ринку праці є поняття “природне безробіття”. Рівень останнього, вимірюваний часткою безробітних у працездатному населенні, постійно змінюється. Американські економісти вважають, що у 40-і роки ХХ століття вона становила 2 %, у 60-і – 4%, а в наш час – 5–6%. При цьому за нормальних масштабів безробіття повна зайнятість становить 94–95% працездатного населення. Але вона досягається лише у разі збалансованості ринку праці за такими параметрами: коли кількість робочих місць дорівнює чисельності працездатних працівників, а кількість тих, хто шукає роботу, – загальному числу вільних робочих місць. За умови збалансованості цих показників має місце нормативна зайнятість населення. Саме у цьому випадку трудовий потенціал суспільства використовується повно, тобто ефективно [3, с. 40–45]. Водночас теоретичні й практичні дослідження засвідчують, що повна зайнятість практично недосяжна.

Близьким за змістом до природного безробіття є поняття про *раціональну зайнятість*. У широкому розумінні – це зайнятість, обґрунтована з погляду процесів формування, розподілу й використання трудових ресурсів із врахуванням їх статево-вікової структури, режимів відтворення працездатного населення

та його розміщення на всій території країни; у вузькому – це частка продуктивно зайнятого із загальної маси економічно активного населення.

Поняття “продуктивна зайнятість” змістовно характеризує здатність населення долучатися до суспільного виробництва. Соціально-корисна зайнятість визначається чисельністю людей не тільки зайнятих у такому виробництві, але й військовослужбовців, учнів (у працездатному віці), а також зайнятих веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми, хворими родичами та ін. [10].

З погляду регулювання ринку праці, доречно докладніше зупинитися на понятті того, що таке *ефективна зайнятість*. Існує декілька підходів до її визначення. Наприклад, ефективна зайнятість передбачає “зведення до мінімуму циклічного безробіття та існує за умов наявності достатніх резервів робочої сили для структурних маневрів на виробництві” [10]. З позицій ринкових регуляторів, така зайнятість означає її відповідність певним ринковим очікуванням, нормативам, стандартам. Ефективність тут визначається співвідношенням отриманого ефекту, тобто ступеня досягнення обраної мети, й витрат на її здійснення. У будь-якому разі за ефективної зайнятості виробничий потенціал, який відповідає реальному обсягу продукції, що її спроможна виробити вся економіка або окреме підприємство, буде використаний повною мірою [4, с. 40–54].

Проблеми зайнятості та її ефективності є загальносвітовими. Тією чи іншою мірою вони частково вирішуються, але остаточно розв’язаними вони, мабуть, ніколи не будуть. Так, у рамках Ради Європи останніми роками реалізується програма із соціального розвитку й добробуту населення як мета ХХІ століття, прийнята в Копенгагені у 1995 році на всесвітній зустрічі на вищому рівні. У сфері зайнятості такою метою є повна зайнятість як пріоритет соціально-економічної політики й забезпечення конкурентоспроможності та розвитку.

Зайнятість молоді – це складна, багатофакторна система, яка охоплює різноманітні прийоми, методи, методики, своєрідний категоріальний апарат, механізм регулювання. Центральним категоріальним поняттям в нашому випадку є “*регулювання зайнятості молоді*”. Воно характеризується відносною новизною та потребує уточнення й обґрунтування у теоретичному і суто концептуальному планах аналізу.

Нагальність цілеспрямованого регулювання зайнятості молоді в Україні виникла на початку 90-х років ХХ століття, що було зумовле-

но падінням командно-адміністративної економічної системи і початком інтеграції країни до світового економічного простору. Поряд із вищезазначеним, застосовується термін “*управління*”. Однак між цими термінами існує суттєва змістова відмінність, тому їх не можна ототожнювати. Управління – це цілеспрямована дія на об’єкт з метою змінити його стан або поведінку в зв’язку зі зміною обставин. Управляти можна технічними системами, комп’ютерними мережами, автомобілем, конвеєром, літаком, людьми тощо. Регулювання, хоч і є різновидом управління, водночас належить до більш складних процесів.

Існує велика кількість визначень поняття “*регулювання*”. Досить часто регулювання трактується як сукупність принципів, методів, засобів, функцій і форм управління організаціями, установами задля реалізації стратегічних планів, досягнення ефективності виробництва і збільшення прибутку. З функціонального погляду регулювання – це процес планування, мотивування та контролювання, покликаний забезпечити формування та досягнення цілей конкретної організації.

Поняття “регулювання” має міждисциплінарний характер і дуже складну семантику. Доволі часто регулювання використовується як синонім керівництва чи управління підприємством. Відповідне використання вийшло зі сфери приватної економіки та почало вживатися для позначання керівних завдань у громадських адміністраціях і численних структурах, які прагнуть здобути прибуток. Сьогодні поняття “регулювання” отримало ще ширше застосування. Існує думка, що регулювання, на відміну від сфери управління, ставить вище за все активізацію людського потенціалу в управлінні. Однак слушно зауважити, що і раніше у рамках теорії управління цьому питанню приділялась належна увага, хоча і не тією мірою, якої вимагає розвиток економіки на шляху утвердження ринкових відносин. Так, А. Шегда зазначає, що регулювання, управління – це практична гра в дефініції [7, с. 31]. Не випадково у перекладній літературі вони часто використовуються як синоніми.

У словнику-довіднику менеджера за редакцією М. Лапусти можна знайти таке визначення: “Регулювання – тип управління, який найбільше відповідає потребам та умовам ринкової економіки”. До цієї думки схиляються і сучасні дослідники ринку праці. Вважається, що ринковий тип господарювання в розвинутих країнах, здійснюваний на базі індустрі-

альної організації виробництва, став адекватною економічною основою для формування і розвитку регулювання зайнятості.

Як окремий вид діяльності регулювання сформувалось у країнах з ринковою економікою в 30-і роки ХХ століття. Його часто називають конкурентоспроможною системою управління, яка адекватна ринковому типу господарювання, і є привабливою сферою бізнесу.

Регулювання поширене скрізь, де має місце будь-яка діяльність. Але з найвищим ефектом воно здійснюється за умов вільного підприємництва, переважаючого ринкового стилю господарювання, до чого зараз і прямує Україна та інші країни, котрі розвиваються. У цьому контексті цікавим та влучним є вислів П. Друкера, що у світі не має слаборозвинених країн, а є тільки слабо регульовані [7, с. 12]. На нашу думку, це дуже актуальна проблема для України. Тому нині багато уваги науковцями приділяється саме регулюванню, дослідженню його принципів, функцій, напрямків розвитку і використанню на усіх рівнях сучасного соціально-економічного довкілля.

Все більше науковців схилиються до того, що сучасне регулювання соціально-економічних процесів трансформується з науки управління у складну, цілісну систему, яка пронизує всі сторони і рівні життя суспільства та окремих громадян. З цим не можна не погодитися. Виходячи саме із цієї теоретико-методологічної засади, є підстави виділити наступні концептуальні положення, що характеризують не тільки регулювання взагалі, а й мають пряме відношення до регулювання зайнятості молоді:

1. Будь-які важливі завдання у розвиненому суспільстві вирішуються в організованих і керованих інститутах та з їх допомогою. Комерційна діяльність була першим з таких інститутів, стала згодом прототипом регулювання внаслідок історичної випадковості. Новою є та обставина, що організації некомерційного характеру все частіше вдаються до досвіду ринкового регулювання, щоб навчитись ефективного керування. При цьому потрібно усвідомити, що регулювання починається із визначення і рангування цілей. Тому некомерційні організації, наприклад, університет чи лікарня, вимагають регулювання внутрішніх процесів, яке дуже відрізняється від того, що притаманне комерційним підприємствам. Те, що є винятковою рисою “бізнес-регулювання” – вимір результатів діяльності прибутком, – для некомерційних організацій не є таким. Останні мають потребу в критерії, який би був виражен-

ням того, що прибутковість становить для бізнесу. Таким критерієм, на нашу думку, могла б стати *ефективність зайнятості*, яка оцінюється через розмір заробітної плати та рівень зайнятості за отриманою спеціальністю. Важливий критерій тут – розрахунок економічної ефективності інвестицій в освіту з урахуванням часу, який дає змогу оцінити, як швидко пройде період окупності освітніх інвестицій.

2. Крім коштів і техніки, концепціям регулювання властиві також культура, система цінностей і переконань. Вона є засобом, за допомогою якого суспільство (організація) засорює свої власні цінності й переконання. Засади регулювання сьогодні покликані формувати цінності, прагнення й традиції окремих осіб, цілих організацій і суспільства в цілому, робити їх більш продуктивними. Прикладом у цьому випадку може слугувати урок Японії, що зуміла сторіччя назад мобілізувати свої общинні традиції й культурні цінності для досягнення нових цілей сучасної промислової держави, і не випадково перетворилася в одну з найбільш розвинених країн світу. Отож регулювання слушно розглядати і як точну, і як гуманітарну науку, і як суму результатів, які можна об’єктивно перевірити й підтвердити, і як взаємодоповнення переконань та досвіду.

3. Регулювання – основа економічного й соціального розвитку суспільства. В сучасному розумінні – *це не лише тип управління, а й система*, яка враховує специфіку людського фактора та намагається використовувати його максимально ефективно як для людини, так і для суспільства.

З урахуванням вищевикладеного систематизуємо аспекти, під кутом зору яких треба розглядати регулювання зайнятості молоді, що уможливило вивчення системи зайнятості молоді як керованої системи (*рис.*).

Висновок. Людина з її потребами, знаннями та навичками перебуває у центрі уваги регулювання зайнятості. Формуванню системного підходу до такого регулювання все більше сприяє розвиток ринкових відносин у суспільстві. Ринкове мислення вимагає нових поглядів на людину і на її місце у соціумі, нових підходів до самореалізації кожного громадянина. Регулювання зайнятості молоді, переходячи зі сфери виробництва та організації, долучається до сфери суспільних відносин, збалансування людських потреб. Відносини регулювання розвиваються й ускладнюються з розвитком виробництва, культури, суспільства та людини. Ця трансформація стосується можливості використання

Рис.

Основні аспекти у визначенні змісту поняття "регулювання зайнятості молоді".

стратегій і моделей регулювання не лише у галузі виробництва та споживання, а й у сфері соціальних, у тому числі й трудових, відносин.

1. Адаманчук В.В., Ромашов О.В., Сорокіна М.Е. Економіка і соціологія труда. – М.: Юніта, 2001. – 408 с.
2. Богиня Д.П., Грیشова О.А. Основи економіки праці. – К.: Знання-прес, 2001. – 314 с.
3. Бухалков М., Забродина О. Эффективная занятость персонала как фактор роста продуктивности труда // Человек и труд. – 2001. – №1. – С. 40–54.
4. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №22. – С. 171.
5. Закон України "Про зайнятість населення" // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №14. – С. 170.
6. Зінкевич Н. Одноразова допомога для організації безробітними підприємницької діяльності // Праця і зарплата. – 2003. – №17. – С. 15.
7. Скурагівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 360 с.
8. Соколенко Н., Полтавець О. Реєстровий облік населення як механізм управління зайнятстю // Україна: аспекти праці. – 1995. – №3–4. – С. 16–19.
9. Структурна трансформація та ринок праці в Україні: тенденції, соціальні наслідки, перспективи / С.І. Бандура, Т.А. Заяць, В.В. Онікієнко, Ю.М. Маршавін та ін. – К.: РВПС НАН України, 1999. – 268 с.

АННОТАЦІЯ

Буда Теодозія.

Регулирование занятости молодежи как социально-экономическая проблема.

Человек с его потребностями, знаниями, навыками и опытом стоит в центре внимания современной системы занятости, которая развивается под влиянием рыночных преобразований в обществе. В статье рассмотрены шесть аспектов (социальный, научный, функциональный, организационный, институциональный, системный), дающие исчерпывающее понимание того, что является собой регулирование занятости молодежи. При этом имеет место тенденция перехода указанного регулирования с производства и организации к сфере общественных отношений, сбалансирования человеческих потребностей.

RESUME

Buda Teodoziya.

Regulation of Youth Employment as Social-Economic problem.

A human with his needs, knowledge, skills and experience is in the centre of attention of a modern system of employment which is developing under the influence of market reforms in the society. In the article six aspects (social, scientific, functional, organizational, institutional, system) which allow to fully realize regulation of youth employment are considered. Simultaneously there is a trend of transfer of described regulation from the production and organization to the sphere of social relations, balanced human needs.

Надійшла до редакції 15.04.2009.